

ANGST OG STRUKTUR - EN ORGANISATIONSPSYKOLOGISK ANALYSE

Henrik Høgh-Olesen

Al menneskelig aktivitet i et system er spændt ud i et net af strukturer, der ofte slet ikke bemærkes. Strukturernes er således de akser, omkring hvilke alle systemets større bevægelser drejer sig. Efter opstillingen af et analyseapparat til forståelse af det systemiske strukturfelt, tager herværende artikel sigte på at beskrive de komplekse forhold mellem angst (grad og art) og struktur, der hersker i et system. Det påvises, at angstniveauet særlig påvirkes af, hvor »expansive« (åbne) eller »limiterende« (lukkede) strukturerne er, og at angsten antager specifikke former (»livsangst-strukturangst«), alt efter om det ene eller det andet sker.

Indledning

Ethvert socialt system grunder sin organisering på institutionaliserede regler, rammer og love.

Gennem disse *strukturer* kanaliseres den systemiske aktivitet, og herigennem reguleres medlemmernes pligter, rettigheder, rangorden og indbyrdes samspil, samt de problemløsningsstrategier, som foreskrives for varetagelsen af de systemiske opgaver.

Strukturer skaber således orden, regelmæssighed og overblik, de afstikker de veje, der skal følges, hvis de systemiske mål, holdninger og ideale fordringer generelt skal nåes, og som sådan synes strukturerne at være rent logiske størrelser, der hviler trygt i den formelle logiks rationelle favn. Men sådan er det ikke kun.

Det oplevede behov for love, regler, rammer eller *strukturer*, kort sagt, er også *emotionelt betinget*, og de faktiske strukturer i et system udspringer derfor lige så ofte af en kompliceret »psyko-logik«, som af den formelle logiks fornuftsklare nødvendigheder.

Det er denne »strukturelle psyko-logik«, der i det følgende skal undersøges, og til brug herfor skal et begrebs- og analyseapparat udvikles, der kan give os indsigt i strukturerens beskaffenhed, og samtidig beskrive de udvekslinger individ og system imellem, der hele tiden pågår med strukturerne som medierende faktorer.

For strukturer *gør* nemlig noget ved de individer, som de berører, og ofte på et dybere psykologisk plan, end man umiddelbart skulle mene, derved at de både beroliger en grundlæggende angst i menneskevæsenet

for det ukendte, åbne og ustrukturerede, og samtidig vækker en anden lige så basal angst for, at livsudfoldelsen og muligheden som sådan skal visne og tørre ind i den strukturerede hverdags regelrette skorpe af skik og brug, eller stivne og stagnere under den vision om krystallinsk orden og linearitet, som strukturerne tilsyneladende rækker ud imod.

For helt at forstå, hvad det er for en *dobbelthed* i menneskevæsenet, som strukturerne spiller på, må vi senere foretage en kort udflugt ind i den antropologiske personlighedspsykologi; men for nuværende må det abstrakte strukturniveau først specificeres, således at et meningsfuldt analyseapparat med relevante struktur kategorier kan tilvejebringes.

Det empiriske afsæt for denne analyse er en halvandetårig ansættelse som eksternt projektevaluator på et udviklingsprojekt inden for Amtssundhedscentret i Århus, hvor behandlingsinstitutionen Holme Nygård fik som opgave at udvikle nye behandlingsstrategier i relation til narkomane familier med børn.

Systemevaluering er imidlertid et nyt og expanderende forskningsfelt inden for psykologien, der stadig er relativt ubeskrevet, hvilket medfører, at den konkrete evaluator hver gang påny er overladt til selv at skabe orden i kaos. Som et projekt i projektet forsøgte jeg derfor at udvikle et analyseapparat af mere generel anvendelighed til deskription og forståelse af sociale systemer, og det er dette, der i det følgende skal gennemgås.

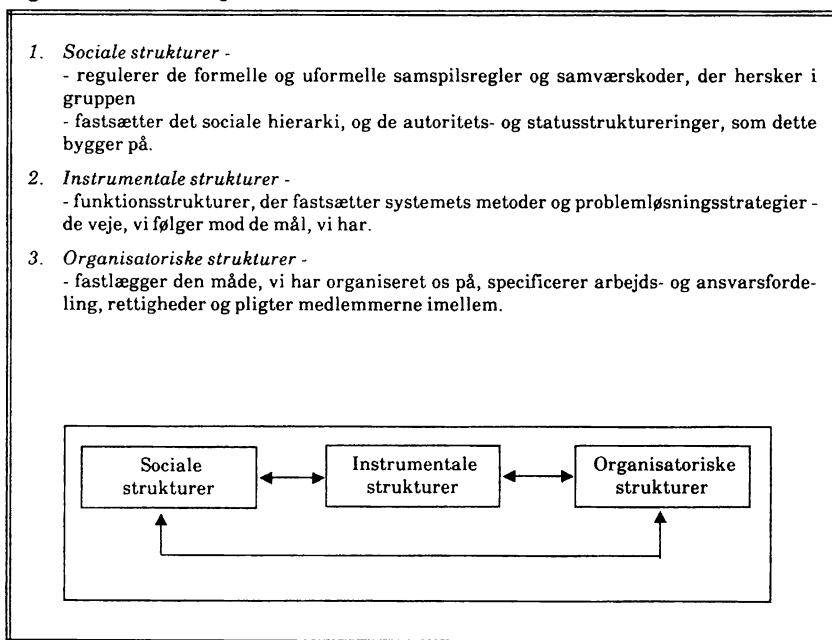
Struktur kategorier - en formel væsensbestemmelse

Som en første overordnet specificering af strukturfeltet kan man i ethvert system formelt sondre mellem tre typer grundstrukturer (se Figur 1).

Disse tre grundkategorier er som alt andet i et system sammenhængende, og ændringer inden for én struktur kategori får følger for de andre.

De organisatoriske strukturer er fx tæt forbundet med *de sociale strukturer* uden at være sammenfaldende med disse, derved at autoritets- og statusstruktureringer selvsagt påvirkes af de formelle arbejds- og ansvarsfordelinger. Men det sociale hierarki i et system er ikke kun formelt defineret; ud over ens organisatoriske status skaber medlemmerne i det daglige samspil deres egen sociale status. De organisatorisk sideordnede indgår også indbyrdes i en hierarkisk struktur, hvor de på baggrund af så forskellige forhold som evner, anciennitet og personlig charme indtager forskellig status. På samme måde kan de organisatorisk lavest placerede (fx pædagogmedhjælperne i et behandlingssystem) som følge af personlige kvaliteter reelt have en langt højere status i det sociale hierarki. Disse bevægelser inden for *de sociale strukturer* kan igen få indflydelse på en persons organisatoriske placering. Ledelsen kan »få øje på en«, man kan avancere organisatorisk, få nogle privilegerede arbejds- og ansvarsområder, stige fra deltids- til fuldtidsansat eller fra vikar til fastansat.

Figur 1. Struktur kategorier – væsensbestemmelser

Ændringer inden for *instrumentale strukturer* kan ligeledes påvirke såvel de sociale som de organisatoriske strukturer. Indfører systemet en ny teknik i sin opgaveløsning - som i tilfældet Holme Nygård, hvor en ny metodik for skriftlige behandlingskontakter personale og klienter imellem introduceredes - indebærer denne tilsyneladende uskyldige intervention en stramning af strukturerne her i forhold til tidligere, samtidig med at metoden fordrer, at personalet kan og vil formulere sig skriftligt om sit arbejde.

Dette begunstiger nu dem, der trives med stærkere strukturer, og som kan og vil formulere sig på skrift, på bekostning af dem, der trives med svagere strukturer, og som hidtil har haft høj social status, fordi de er verbalt stærke i diskussionerne på behandlingsmøderne. Herved forrykkes de sociale strukturer, og måske på længere sigt også de organisatoriske, da nogle andre personer nu træder frem som figurer på helhedens baggrund og herved får ledelsens bevågenhed.

Strukturelle væsensbestemmelser

Men ét er strukturerens formelle karakter, noget andet den faktiske måde, som de *er* og *virker* på i et system. Det er disse *værens-kvaliteter*, der for alvor bestemmer systemets emotionelle atmosfære - hvordan der arbej-

des og interageres i systemet, og ikke mindst, hvilken grad og art af angst der aktiveres i systemets medlemmer.

Nogle strukturer har en nærmest spøgelsesagtig karakter. Man ser dem aldrig direkte, hører dem aldrig omtalt; men de er der. Andre står som mejslet i granit og er slet ikke til at komme udenom. Nogle strukturer har systemet valgt, andre har materialiteten påtvunget, nogle er åbne, fleksible og nærmest grænseløse, mens andre er lukkede, stive og klart afgrænsede.

Disse oplevelseskvaliteter refererer til strukturernes værensbestemmelser. Udtrykt i mere operationelle termini kan de forskellige strukturer være mere eller mindre:

- *reflekterede-ureflekterede* (en bevidsthedsdimension),
- *intentionale-kausale* (en frihedsdimension),
- *expansive-limiterende* (en styrkedimension, med reference til strukturernes institutionaliseringsgrad).

Er strukturerne *reflekterede*, ved vi, at vi har dem, og vi tænker over, at - og hvorfor - vi har dem. Er strukturerne *ureflekterede*, har vi dem stadig; men vi tænker ikke over, at - og hvorfor - vi har dem!

Intentionale strukturer er født som en bevidst idé; vi ønsker dem, etablerer dem selv, og de afspejler således en viljesstyret intention.

De *kausale* strukturer derimod er pånødede nødvendigheder. Det at have en lukket modtageafdeling på et psykiatrisk hospital er således ofte ikke et ønske, men en nødvendighed grundet karakteren af det klientel, man skal modtage, og de bemandinger, man råder over. Vor frihed i forhold til de kausale strukturer er således begrænset; de materielle vilkår indebærer så at sige, at de »trænger sig på«.

Det sidste begrebspar, *expansion-limitation*, er det mest omfattende. Begreberne er hentet fra Lionheart (1986), der bruger dem til at beskrive større kulturelle og historiske trends (»tidens bølge«); men det understreges samtidig, at de expansive og limiterende kræfter gør sig gældende i alle sociale forhold. Her vil begreberne udelukkende blive brugt som betegnelse for en relevant strukturdimension, der gør sig gældende i alle systemer.

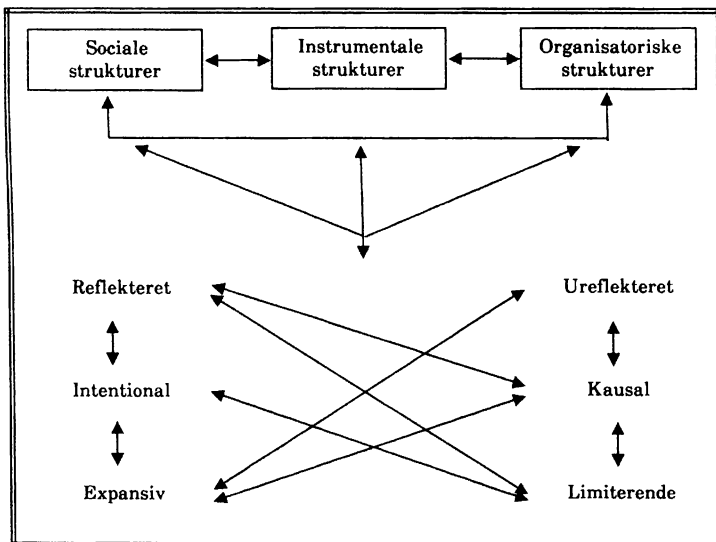
På det formale plan refererer begreberne til, hvor åbne eller lukkede strukturerne er, hvor grænseløse eller afgrænsede de er. Er de sociale, instrumentale og organisatoriske strukturer klart definerede, er det klart for alle, hvad mål, metode og pligter er; er disse forhold personspecificerede, eller er de flydende, åbne og »i luften hængende«?

Med afsæt i Lionheart (op.cit.) kan vi mere kvalitativt bestemme:

det expansive som - det svagt strukturerede, åbne og grænseløse, der søger evig udvikling og forandring. Det expansive er utopisk, har uendelige mål og ingen terminer for disses indfrielse. Den individuelle frihed og den systemiske <i>fleksibilitet</i> er i højsædet under denne struktur	det limiterende som - det stærkt strukturerede, lukkede og grænsesættende, der søger orden og forudsigelighed. Det limiterende er rationelt og realistisk, har endelige mål og faste terminer for disses indfrielse. Fællesskabets regler, de gensidige forpligtelser og den systemiske <i>stabilitet</i> er i højsædet under denne struktur.

Til analyse af strukturfeltet har vi nu seks forskellige værensbestemmelser, der samler sig om tre analysedimensioner, og ved systematisk kombination af disse fremkommer der en række prototypiske strukturkarakteristikker, der kan anvendes til analyse og deskription af den systemiske virkelighed (se Figur 2).

Figur 2. *Analysefeltet*

Som det ses, er der ingen pile mellem de polære begrebspar i de tre analysedimensioner.

En *reflekteret* struktur kan således ikke også være *ureflekteret*, en *intentional* ikke *kausal*, en *limiterende* ikke *expansiv*, og vice versa¹. Der er heller ingen forbindelseslinier mellem det *intentionale* og det *ureflekterede*, da dette ville være en logisk modsigelse, således som det *intentionale* her er defineret. Hvis en struktur er udtryk for et ønske og født som en bevidst

idé, kan den væsensnødvendigt ikke også være *ureflekteret*. Men dette er den eneste undtagelse fra den regel, der hedder, at poleerne lader sig kombinere indbyrdes, blot ikke med deres egen modpol.

Prototyper

Ved systematisk variation af de værensmæssige kombinationsmuligheder fremkommer der en række *ideal-* eller *prototypiske* systembeskrivelser.

Fx: LIM, REF, KAU:

De stærke limiterende strukturer er reflekterede, men kausale.

Prototype: En lukket modtageafdeling eller en overlevelsesgruppe som Amundsens ekspedition til Sydpolen: Der er tre dagsmarcher til næste depot; det betyder 1 kop suppe og 2 kiks pr. mand pr. dag.

el.: EXP, UREF, KAU:

De åbne, expansive strukturer er ureflekterede og kausale.

Prototype: Katastrofesituationer. Alt er kaos; mål og midler er uklare. Strukturernes fødes af den konkrete situations krav, men institutionaliseres ikke. Man overlever og improviserer.

Stedet her er ikke til en detaljeret gennemgang af alle de forskellige systemer, der gemmer sig bag de individuelle strukturkarakteristikker (den interesserede læser henvises her til Høgh-Olesen 1989). Istedet vil de kommende analyser centrere sig særligt om én af analysedimensionerne.

Indholdet af de sociale, instrumentale og organisatoriske strukturer, og dermed hele den emotionelle atmosfære i systemet, påvirkes i særdeleshed af, hvor svage/åbne eller stærke/lukkede strukturerne er, og derved bliver *expansions/limitationsdimensionen* af særlig vigtighed for forståelsen af den systemiske dynamik.

Livsangst-strukturangst

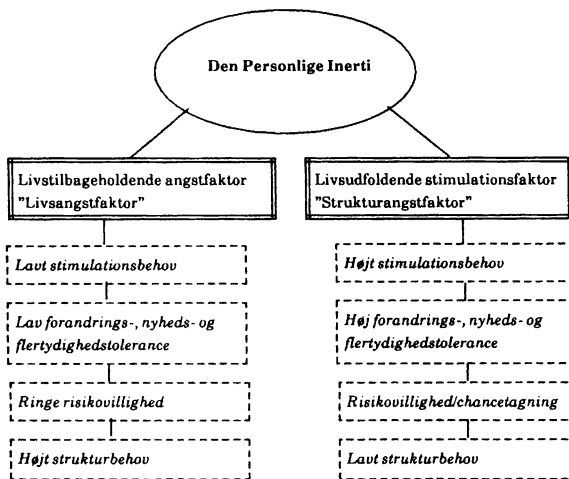
Stærke strukturer beroliger og tiltrækker bestemte individer, men frastøder og afskrækker andre, der tilsyneladende trives bedre med friheden i det ustruktureredes åbne rum. Denne simple forskellighed er imidlertid en del af et mere omfattende kompleks, som har med menneskets forhold til det ukendte, fremmede og flertydige generelt at gøre.

Som mangfoldige iagttagelser har dokumenteret (se Høgh-Olesen 1992, 1993), varierer mennesker i den måde, hvorpå de møder det ukendte. Nogle drages og fascineres, hvor andre skræmte viger tilbage og holder sig på

det kendtes sikre grund. De har forskellig *nyheds-, forandrings- og flertydighedstolerance*, kunne man sige. Eller som jeg andetsteds har formuleret mig (Høgh-Olesen 1989, 1992, 1993): der er forskelle i »den personlige inertie«, og disse forskelle følger tilsyneladende individerne over tid og sted og manifesterer sig ved karakteristiske handlings- og holdningsmønstre. Det er samtidig denne *inertivariabel*, som expansions-limitationsdimensionen interfererer med. Den personlige inertie synes at fremstå som den dynamiske konsekvens af to modsatrettede kræfters brydning i personligheden: en *livstilbageholdende angstfaktor* (en *livsangstfaktor*), der foranlediger bevægelsen væk-fra det ukendte, nye og fremmede, og en *livsudfoldende stimulationsfaktor* (en *strukturangstfaktor*), der står bag den ekspanderende bevægelse hen-mod det åbne, ukendte og mulige (Høgh-Olesen 1992).

Mere operationelt kan disse personlighedsfaktorer bestemmes på følgende vis (se Figur 3).

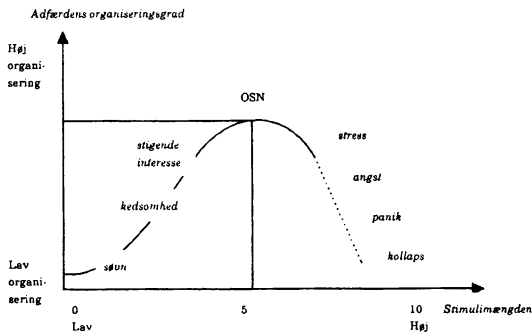
Figur 3. *Inertifænomenets faktorer og disses operationelle variable*

Disse variable synes samtidig at hænge sammen på en psykologisk meningsfuld vis.

Som Hebb (1955), Leubas (1955) og Berlynes (1960) klassiske stimulationsforskning har vist, synes alle organismer at have et optimalt stimulationsniveau (OSN), hvorpå de trives (se Figur 4).

Figur 4. Det optimale stimulationsniveau (OSN)

Stimulation over det optimale niveau er som vist forbundet med ubehag, stress og angst, hvorfor et lavt OSN naturligt vil initiere og reinforce en struktur- og sikkerhedssøgende bevægelse væk-fra det ukendte, nye og flertydige og hen-mod det kendte og velstrukturerede, da en sådan adfærd vil virke stimulations- og dermed angst- og arousaldæmpende.

Er OSN højt - som det er, når strukturangstfaktoren dominerer - vil en vedvarende expansiv og stimulationssøgende bevægelse hen-mod det ukendte, åbne og mulige og væk-fra det kendtes fastlagte strukturer være den naturligt foretrukne. Stimulation under det optimale indebærer en ubehagelig og frustrerende tom- og kedsomhedsfølelse, der får individet til at række ud efter forandringer, og samtidig vil det høje stimulationsbehov ofte medføre et nærmest klaustrofobisk forhold til strukturer (deraf navnet *strukturangst*), der netop binder, begrænser og bremser den livsudfoldende impuls, som er det bærende i denne bevægelse.

I sidste analyse afspejler disse modsatrettede personlighedskræfter, som vi iagttager, noget helt basalt ved menneskevæsenet. Nemlig at mennesket, Kierkegaardsk talt (1963, bd. 6), antropologisk er konstitueret som både *Natur* (Begrænsning, Endelighed, Nødvendighed) og *Ånd* (Grænseløshed, Uendelighed, Mulighed), og det er Ånden i menneskevæsenet, der lokkende viser mennesket friheden og muligheden, mens Naturen tøver og trækker mennesket over mod gentagelsens faste struktur og den vegetative hvilen i kendthedsens reproduktive cykler.

Vi skal ikke videre ind i denne antropologiske konstant her, men blot fastslå, at det faktisk er denne grundlæggende dobbelthed i menneskevæsenet, som de systemiske strukturer går i clinch med.

Når individet træder ind i organisationen, er denne dobbelthed og dens personlighedsfaktorielle markører en væsentlig del af den personligheds-

sykologi, som det bringer med sig, og de forskellige individers forskellige balancering af disse kræfter danner tilsammen den systemiske »*egendynamik*«, som organisationen må tage udgangspunkt i og forvalte for at funktionere. I det følgende skal vi derfor undersøge det komplekse forhold mellem angst (grad og art) og struktur, eller mere konkret: hvordan bevægelser på det systemiske strukturniveau påvirker angsten og balancen i de personlige synteser, og vice versa.

Limiterende og expansive strukturer

Et limiterende system (LIM, REF, INT) er et system, hvor de reflekterede og intentionale strukturer inden for alle stukturkategorier er stærkt markerede. Der hersker en klar målsætning, arbejdsdeling og en fast organisation, ligesom der er klare regler for omgang og samvær. Systemet er sagligt, effektivt, problemløsende og produktorienteret. Det regelbundne, formelle og grænsesættende karakteriserer dette system.

Prototypen på en sådan organisering kunne være en hær enhed, en fængselsinstitution, et konsekvensterapeutisk behandlingssystem, eller i mildere form en stærk hierarkisk, formaliseret og paternalistisk virksomhedskultur som ØKs eller F. L. Schmidts.

Stærke strukturer tilfredsstiller de menneskelige *sikkerhedsbehov*, såsom behovet for kendthed, forudsigelighed, orden og kontinuitet, og tiltrækker således personer, hos hvem livsangstfaktoren (LA) har stærkest valens i den personlige syntese.

Det limiterende systems stærke struktur vil til gengæld ofte opleves som klaustrofobisk af personer, hos hvem strukturangstfaktoren (SA) dominerer. Denne angst er jo, som navnet antyder, angsten for, at liv, individualitet og mulighed skal stivne og stagnere i det fastlagte og regelsatte. En stagnationsangst, kort sagt, der rækker ud mod det åbne og ukendte, vil det grænseløse og derfor søger hen mod friheden i det expansive.

I det expansive system (EXP, REF, INT) er alle strukturkategorier domineret af svage, åbne strukturer, der er reflekterede og intenderede. Der er ingen fast målsætning, arbejdsdeling eller organisation, og ingen formalia omkring omgang og samvær. Der er intimitet medlemmerne imellem, man er principielt sideordnede, hver enkelt udfolder sine særegne ressourcer, og man er klart procesorienteret. Det grænseoverskridende og forandringssøgende karakteriserer dette system, hvis rendyrkede prototyper kunne være Christinia, antiinstitutioner à la Laing og Coopers Villa 21, terapeutiske vækstgrupper, og i mildere form forskellige »græsrodsorganisationer« med direkte deltagerdemokrati.²

Expansive strukturer tilgodeser de menneskelige *vækstbehov*, såsom behovet for spontaneitet, udvikling, forandring og frihed, og bag sådanne

behov står den livsudfoldende impuls i dobbeltheden og dermed SA-faktoren.

Vi kan nu sammenfatte (se Figur 5).

Figur 5.

<i>Fremtrædelsesform:</i>	Expansivt system	Limiterende
<i>Strukturkarakteristik:</i>	EXP/REF/INT	LIM/REF/INT
<i>Motivationsplan:</i>	Vækstbehov	Sikkerhedsbehov
<i>Dybdedynamik:</i>	Strukturangst	Livsangst

Er systemet limiterende, har det således et stærkt forsvar mod livsangst; men samtidig er grunden lagt for strukturangsten, hvis strukturerne strammes for meget. Er systemet ekspansivt, gør det modsatte sig gældende.

Der er således en klar sammenhæng mellem angst og struktur (se også Moxness 1981 for en lignende konklusion), og spørgsmålet om, hvilken grad af struktur et system vælger, bliver derfor også spørgsmålet om, hvilken slags angst man vælger!

Systemets optimale stimulationsniveau

De enkelte medlemmers personlige konstellation af LA og SA kræfter (deres forskellige placeringer på inertivariablen) konstituerer tilsammen det, vi har betegnet som systemets *egendynamik*. Og på samme måde, som den personlige dynamik på individniveauet fastsætter et optimalt stimulationsniveau, udtrykker den systemiske *egendynamik* sig ligeledes ved et sådant (se Figur 4).

På det optimale stimulationsniveau (OSN) er der en optimal fordeling af nyhed og kendthed, af forandring og stabilitet. Systemet fungerer, det har en høj problemløsningskapacitet, det kreative potentiale er højt, og på det fænomenologiske individniveau kan man tale om oplevet selvrealisation, autensitet og trivsel.

Kommer stimulationen under dette niveau falder effektivitet og trivsel, systemet stagnerer, medlemmerne keder sig, og strukturangsten begynder så småt at råbe på forandring og expansion. Kommer stimulationen over dette niveau, desorganiseres systemet ligeledes, effektivitet og trivsel falder, man stresses, går i panik, og livsangsten råber på rutine og limitation.

Den direkte vej til påvirkning af systemets OSN går via strukturfeltet. Den mængde stimulation, der tilflyder et system, reguleres jo i høj grad af, hvor meget nyhed, forandring og personlig stillingtagen strukturerne tillader og muliggør, og dermed af, hvor åbne, expansive eller lukkede, limiterende disse er. Som for personligheden findes der således for hvert system et *balancefelt*, hvor fordelingen af de expansive og limiterende kræfter er konstruktive. Indtil et vist niveau er de expansive kræfter således

kreative. De bringer frihed, fleksibilitet og individuelle hensyn ind i systemet; men uden limitation bliver disse kræfter urealistiske, egocentriske, anarkistiske og anomiske.

Modsat kan de limiterende kræfters trygheds-, stabilitets- og forudsigelighedsskabende strukturer føre et system mod ensretning, rigiditet og autoritanisme, hvis de ikke afbalanceres.

Systemets egendynamik og strukturfeltet

Balancen mellem expansive og limiterende kræfter i et system må i hvert konkret tilfælde organiseres ud fra:

- de systemiske opgaver - og
- den systemiske egendynamik, som denne kommer til udtryk gennem de konkrete medlemmers personlige inerti.

Her skal vi først se på egendynamikken.

Er der en begrænset forandrings-, nyheds- og flertydighedstolerance i en personalegruppe som følge af, at medlemmerne i overvejende grad præges af LA-faktoren, vil systemet høste fordel af en overvejende limiterende strukturering og selv søge mod en sådan gennem krav om afgrænsede, fast definerede og personspecificerede arbejdsopgaver og en klar hierarkisk organisation med tydelige ansvarsfordelinger, faste kommandoveje og entydig kommunikation de forskellige led imellem etc. (Ved visse lejligheder kan et højt LA-niveau i personalegruppen ligeledes indicere, at de allerede etablerede strukturer ikke giver den nødvendige sikkerhed og kontrol i arbejdsprocessen).

Bliver strukturerne for stærke og lukkede, bliver systemet til gengæld rigtigt og bureaukratisk. Det får så svært ved at honorere sine forpligtelser på grund af tvangspræget omstændelighed, og fordi metoder, arbejdsgange og rutiner efterhånden bliver mål i sig selv fremfor midler til opgaveløsningen. Samtidig stagnerer systemet gradvis, fordi det alt for strukturerede ikke levner plads og frirum til udvikling, innovation og personligt initiativ.

Er personalegruppen derimod domineret af mere strukturangste individer, er forandrings-, nyheds- og flertydighedstolerancen til gengæld høj, og strukturbehovet følgelig beskedent. Her finder man en stimulationssøgende og individualistisk præget personalegruppe, der foretrækker varierede arbejdsopgaver, som de selv kan sætte deres præg på, fremfor velafgrænsede rutinefunktioner, som man via gentagelsen bliver specialister i. Disse individer trives med »Mulighedens Sus« og »Frihedens Svimlen« i maven, som Kierkegaard udtrykker det, og skal de rummes i systemet, må strukturerene have en åben og expansiv tilrettelæggelse, der kan sikre individualiteten luft under vingerne og varierede udfoldelsesmuligheder.

Der er, som navnet antyder, noget grænsesprængende over det struk-

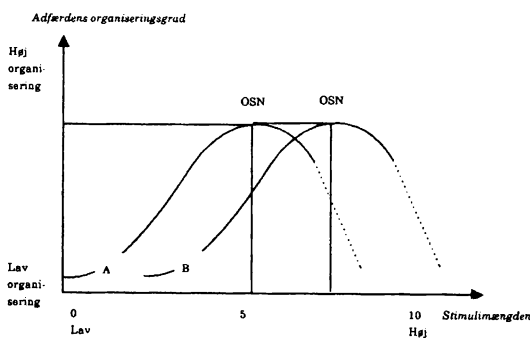
turangste individ, der ofte tager form som en inspireret, men rastløs lethed, der ikke altid garanterer fuld jordforbindelse. Derfor bør man altid være opmærksom på, at kravet om expansive strukturer fra en overvejende strukturangst personalegruppe godt kan skubbe til et læs, der allerede hælder, og bliver strukturerne for expansive, kan det være svært både at bevare den systemiske integration og at løse de arbejdsopgaver, som systemet er pålagt!

Det bliver simpelthen svært for systemet at overholde aftaler, terminer og andre forpligtelser, ikke mindst fordi der i det expansive findes ansatser til en egentlig *beslutningsangst*. De individuelle perspektivers flertydighed og principielle ligeret, de uendelige mål og idealismen i den grænseløse drift mod det absolutte, medfører en modvilje mod at beskære muligheder ved en stillingtagen, der jo i sit valg af én ting er et fravalg af tusinde andre mulige ting, så derfor skubbes beslutningsprocessen ud i det uendelige. Det expansive system er således på mange måder *sværmerisk*, og som det sværmeriske menneske, der ikke kan vælge partner, fordi det hele tiden kan forestille sig en mere ideel, end den faktiske, er også det expansive system flagrende som en sommerfugl i mulighedens have - konstant rastløs i ideen om en endnu smukkere blomst.

Inerti og samarbejde

Mange af de samarbejdsproblemer, et system producerer, vil ligeledes ofte, bag de ideologiske parader og konkrete stridsmål, referere til personernes forskellige balancering af LA og SA kræfterne, ikke mindst fordi disse som vist manifesterer sig ved forskellig struktur- og stimulationsbehov (se Figur 6).

Figur 6. *Interpersonelle variationer i stimulationsbehovet. – A's adfærd desorganiseres på et stimulationsniveau, det er optimalt for B.*

En livsangst person (A) har tendentielt et lavt OSN, mens en strukturangst person (B) har et højt sådant. B vil, for at tilfredsstille sit OSN, søge forandring, expansive strukturer og nye tiltag. A vil ud fra sit udgangspunkt modsætte sig dette. B ser nu A som »reaktionær« og »forstokket«, mens A ser B som »urostifter« og »uansvarlig«.

Systemet har imidlertid brug for begge kræfter, og derfor er der en væsentlig organisatorisk opgave forbundet med, gennem arbejdsdeling og opgaveudformning, at placere A og B ved funktioner, der tilfredsstiller deres forskellige inertier, således at den personlige trivsel såvel som den systemiske funktioneren kan maximeres. Men dette er ofte lettere sagt end gjort, det sørger inertien i de faglige organisationer ikke mindst for.

De systemiske opgaver og strukturfeltet

Som nævnt variere det optimale stimulationsniveau fra system til system, så fastsættelsen af den mest hensigtsmæssige strukturbalance må altid blive konkret.

Er systemet en commando-gruppe på raid bag fjendens linier, en arbejdsgruppe, der indgår i et specialiseret teamwork, eller en procesorienteret vækstgruppe, der skal producere psykoterapi og selvindsigt, må strukturerne tilpasses disse vidt forskellige specialfunktioner.

En overvejende expansiv struktur ville være døden for commando-gruppen, på samme måde som en limiterende struktur ville ødelægge vækstgruppens arbejde.

Som kombineret følge af deres egendynamik og deres arbejdsopgaver placerer systemerne sig således forskelligt på expansions-limitationsdimensionen.

Som oftest vil den systemiske integration og fungeren være bedst stillet med en balanceret struktureringsgrad; men i extreme situationer, eller under udførelsen af meget specielle opgaver, kan extreme struktureringer, hvor én kraft i betydelig grad får lov at dominere, være hensigtsmæssige. De her valgte systemeksempler er firkantede prototyper, og ved sådanne skarp-skårne idealtyper er det uproblematisk at se, at fx commando-gruppen, grundet dennes specialopgaver, bør være entydigt limiterende struktureret.

Men ofte er netop bestemmelsen af struktureringsgraden på baggrund af systemets opgavefelt vanskelig at foretage ved mere almindelige systemer, som fx det behandlingssystem, der danner udgangspunkt for udviklingen af herværende analyseapparat.

Holme Nygård skal således forestå narkobehandling af narkomane familier med børn. Nogle vil hævde, at narkomaner traditionelt er expansive, grænseoverskridende og strukturangste individer. Skal de strukturer, man vælger, så være limiterende for at afbalancere disse holdninger og for træne narkomanerne i det, de har så svært ved, eller skal de være expansive og

fleksible for at kunne rumme narkomanernes grænseløshed? Umiddelbart kan begge positioner begrundes.

Men derudover er det væsentligt at påpege, at problemstillingen i ovennævnte tilfælde er alt for diffust formuleret til i sig selv at være påpegende!

Til bestemmelse af strukturalancen er en høj grad af problemspecificering altid nødvendig. »Narkobehandling« er jo mange ting, og for hver institution er det nogle bestemte ting, og disse må specificeres!

I Holme Nygårds tilfælde er der tradition for at lade en psykoterapeutisk tilgang udgøre en væsentlig del af behandlingen. Sådanne funktioner varetages bedst i fleksible, åbne og uformelle »rum«, og sådanne skabes bedst gennem expansive strukturer.

Men samtidig skal en stor del af klienterne klare sig med deres børn i egne hjem, og dette giver narkobehandlingen i Holme Nygårds regi nogle klart socialpædagogiske, adfærds-korrigerende og understøttende opgaver, og i de »rum«, hvor disse funktioner varetages, vil mere limiterende strukturer være påkrævet.

Strukturvalget i Holme Nygårds tilfælde bør altså være et både-og. I dette kan der godt ligge en strukturfordeling, der overvejende hælder i fx limiterende retning, blot det limiterende levner plads til expansive rum for de delfunktioner, der bedst varetages i sådanne. Disse eksempler viser også, at det, vi her har kaldt den systemiske balance, ikke blot er en statisk tilstand, der fremkommer, når de expansive og limiterende kræfter som helhed er mekanisk repræsenterede med halvtreds procent hver.

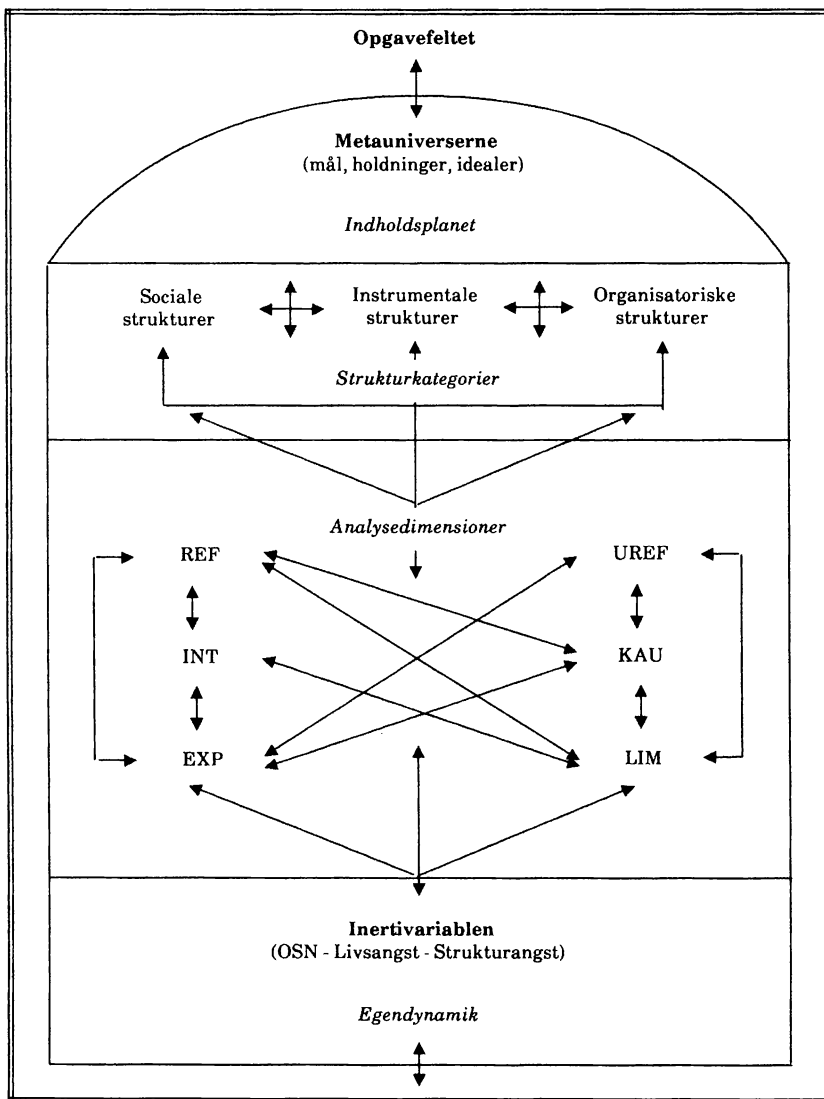
Balancen er en dynamisk tilstand, der opretholdes gennem en nuanceret og fleksibel strukturering af systemets forskellige opgaverum. Løsningen er således ikke en »halvstruktureret« institution - da en sådan ofte vil være gold, uproduktiv og funktionshæmmet - men en struktureret institution med frirum, der giver plads for ustrukturen, hvor eksperimenter, innovationer og specialfunktioner kan finde sted.

Nærmere end dette kommer vi ikke en generel specificering af strukturvalget.

Skematisk opsummering af analyseapparatet

Hvis man skematisk skal sammenfatte den her præsenterede forståelsesmodel i en figur, rejser der sig følgende postmoderne bygningsværk (se Figur 7). Denne model skitserer ligeledes den procesorienterede systemevaluators analysefelt.

Figur 7. Analyseapparatet skematisk

De systemiske mål, holdninger og idealer (de systemiske »*metauniverser*« (Berger og Luckmann 1976), kort sagt) hviler på et strukturskelet, der har reference til systemets egendynamik såvel som til dets opgavefelt.

Det strukturelle projektplan kan *væsensbestemmes* ud fra tre overordnede strukturkategorier: de *sociale, instrumentale og organisatoriske* strukturer.

Disse struktur kategorier kan igen beskrives ud fra seks forskellige værensbestemmelser, der samler sig om tre analysedimensioner:

- *expansion-limitation (en styrkedimension),*
- *reflekteret-ureflekteret (en bevidsthedsdimension),*
- *intentional-kausal (en frihedsdimension).*

Det påpeges endvidere, at der:

1. Hersker en klar sammenhæng mellem angst og struktur i systemet.
2. Angsten kan vokse, enten strukturen strammes eller slappes.
3. Men angsten antager specifikke former: strukturangst-livsangst, alt efter om det ene eller det andet sker.

Endelig påpeges det, at der til ethvert system knytter sig et dynamisk balancefelt, inden for hvilket de strukturelle kræfter (specielt forholdet mellem expansion og limitation) interagerer konstruktivt.

Det her fremstillede analyseapparat forsimples selvfølgelig de systemiske processer. Der findes i ethvert system en uoverskuelig mængde variable, og det systemiske arbejde producerer derudover en uendelig mængde informationer. For blot nogenlunde at kunne finde vej eller skabe orden i dette kaos, er et eller andet analyseapparat således nødvendigt. Det her fremlagte er selvsagt ikke det eneste mulige; men det er vokset ud af en empirisk erfaringsverden, og de strukturer, sammenhænge og processer, der beskrives har efter alt at dømme generalitet og gør sig således gældende i alle sociale systemer.

NOTER

1. Det er værd at bemærke, at de ovennævnte forhold gælder for de enkelte strukturer, men ikke for systemet som helhed, her er alle modsætninger mulige. Een del af en personalegruppe kan fx være reflekteret i forhold til bestemte strukturer, hvor en anden del er *ureflekteret*. Eller en leder kan have viden og intentioner om organiseringer, som de øvrige medlemmer af systemet ikke kender eller deler.

Endelig kan et system, som vi senere skal se, udmærket være overvejende limiterende struktureret og alligevel stille expansive rum til rådighed for visse delfunktioner.

2. Jeg er senere blevet bekendt med Moxnes' (1981) betegnelser »sociogruppe« og »psykogruppe«, og disse grupperinger har meget tilfælles med, hvad der her betegnes limiterende og expansive systemer.

REFERENCER

- BERGER og LUCKMANN: *Den samfundskabte virkelighed*. Lindhardt og Ringhof 1976.
- BERLYNE DE. *Conflict, Arousal and Curiosity*. McGraw-Hill 1960.
- HEBB DO. Drives CNS. *Psychological Review* 1955, 62(4), 243-54.
- HØGH-OLESEN H. *Angst og struktur - udviklingsprocesser i et behandlingssystem*. Dansk psykologisk Forlag 1989.
- HØGH-OLESEN H. *Mennesket og det ukendte - inertien og det menneskelige dobbeltvæsen*. Ph.d. afhandling, Aarhus Universitet 1992 (forventes udgivet på Dansk psykologisk Forlag).
- HØGH-OLESEN H. *Mennesket og det ukendte - inertien psykometri*. *Nordisk Psykologi* 1993, nr. 1.
- KIERKEGAARD S. *Samlede værker*, bd. 6, København 1963.
- LEUBA C. Toward some integration of learning theory - the concept of optimal stimulation. *Psychological Report*, 1955, 27-33.
- LIONHEART RT. *The wave of time*. WHO 1986.
- MOXNES P. *Ångest och arbetsmiljø*. Natur och Kultur, Stockholm 1981.